

28. Takaki Ono. Current Situation and Challenges of China Western Development-Visible Lights and Shadows of Xian and Chongqing Economic Development Seen in the Field (中国西部大開発の現状と課題 ~現場で見た西安・重慶経済発展の目に見える光と影~小野貴樹 / 卒業生). *Report of Matsushita Institute of government and management*, Tokyo, 2015. URL: <https://www.mskj.or.jp/report/1150.html> (Дата звернення - 2.3.2020)
29. Chongqing People's Government. *Chongqing People's Government Bulletin*. 2020, # 16. URL: http://www.cq.gov.cn/ztl_247/nlkfgdzxd/zcwj_51099/202006/t20200624_7609186_wap.html (Дата звернення - 2.6.2020)
30. Noriyoshi Ehara (江原 規). China has a new coronavirus infection (COVID-19): How did it respond to (中国は新型コロナウイルス感染症 (COVID-19) にどう対応したか). URL: <http://www.iti.or.jp/kikan120/120ehara.pdf> (Дата звернення - 12.2.2020)

УДК 94:327(5-191.2+520)

Цапко О. М.

КРАЇНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ В КОНТЕКСТІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ СУЧАСНОЇ ЯПОНІЇ

Анотація. В статті розкривається сутність та зміст зовнішньої політики Японії по відношенню до країн Центральної Азії. Зокрема, автор статті звертає увагу на характеристику основних складових цієї політики та визначає її особливості. До таких особливостей, зокрема, відносяться реалізація Японією в регіоні політики «м'якої сили» в гуманітарно-ціннісній та інтелектуальній сферах. Значне місце також приділяється розкриттю положень японської концепції «Євразійська дипломатія». Зазначену концепцію автор статті умовно поділяє на три складові, до яких, зокрема, відносить: політичний діалог, який спрямований на зміцнення довіри і взаємного розуміння; економічне співробітництво та співпраця з освоєння природних ресурсів регіону; співпраця з посилення миру в регіоні через нерозповсюдження ядерної зброї, демократизація та зміцнення стабільності.

Ключові слова: зовнішня політика, «м'яка сила», диверсифікація, «Євразійська дипломатія», Японія, Центральна Азія.

Цапко О. М. Страны Центральной Азии в контексте внешне-политических интересов современной Японии

Аннотация. В статье раскрывается сущность и содержание внешней политики Японии в отношении стран Центральной Азии. В частности, автор статьи обращает внимание на характеристику основных составляющих этой политики и определяет ее особенности. К таким особенностям, в частности, относится реализация Японией в регионе политики «мягкой силы» в гуманитарно-ценностной и интеллектуальной сферах. Значительное место также уделяется раскрытию положений японской концепции «Евразийская дипломатия». Указанную концепцию автор статьи условно разделяет на три составляющие, к которым, в частности, относит: политический диалог, направленный на укрепление доверия и взаимопонимания; экономическое сотрудничество и сотрудничество по освоению природных ресурсов региона; сотрудничество по усилению мира в регионе через нераспространение ядерного оружия, демократизацию и укрепление стабильности.

Ключевые слова: внешняя политика, «мягкая сила», диверсификация, «Евразийская дипломатия», Япония, Центральная Азия.

Tsapko O.M. The countries of Central Asia in the context of foreign policy interests of modern Japan

Abstract. The article by reveals the essence and content of Japan's foreign policy towards Central Asia. In particular, the author of the article draws attention to the characteristics of the main components of this policy and identifies its features. Such features include Japan's implementation of a «soft power» policy in the humanitarian and intellectual spheres in the region. A significant place is also given to

the disclosure of the provisions of the Japanese concept of «Eurasian diplomacy». The author of the article conditionally divides this concept into three components, which include: political dialogue, which is aimed at strengthening trust and mutual understanding; economic cooperation and cooperation in the development of natural resources of the region; cooperation to strengthen peace in the region through nuclear non-proliferation, democratization and stability.

Key words: *foreign policy, «soft power», diversification, «Eurasian diplomacy», Japan, Central Asia.*

Актуальність теми пояснюється, перш за все, тим, що після розпаду СРСР в 1991 р. новостворені країни центральноазіатського регіону (Казахстан, Узбекистан, Туркменістан, Таджикистан, Киргизія) перетворилися у зону зіткнення інтересів основних світових геополітичних гравців, до яких відносимо, перш за все, США, Росію, КНР, Індію, Туреччину, Іран. Щодо Японії, то незважаючи на те, що основним регіоном, на який спрямовані її зовнішньоекономічні та зовнішньополітичні інтереси, і надалі залишається Східна Азія, що, зрештою, цілком обумовлено її географічною близькістю. Країни Центральної Азії також знаходяться в полі японської зовнішньополітичної стратегії. Зазначені країни представляють для Японії цінність, перш за все, через величезні запаси енергетичних ресурсів, які знаходяться на їх території, а також є однією з важливих зон для транзиту японських товарів та послуг по всьому Євразійському континенту [2]. Окрім того, Центральна Азія завжди привертала до себе увагу Японії як регіон зосередження значної і малодослідженої культурної спадщини. Так, виявлення в 1960-х рр. на півдні Таджикистану руїн буддійських споруд в Аджінатепа; Каратепе, поблизу Термезу; Дальварзінтепа на півдні Узбекистану тощо, сприяло значному зростанню наукового інтересу до регіону з боку японських дослідників. Виходячи з цього, нинішня офіційна стратегія Японії щодо країн Центральної Азії охоплює наступні складові:

- розвиток політичного діалогу та гуманітарний обмін;
- надання офіційної допомоги розвитку (ОДР) та гуманітарної допомоги для підтримки країн регіону в побудові державності, демократії та ринкової економіки;
- заохочення економічної співпраці та обміну в приватному секторі;
- сприяння взаєморозумінню та культурному обміну [1, с. 5–6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання японської зовнішньої політики щодо країн Центральної Азії на сьогодні є об'єктом уваги науковців та експертів різних країн. Так, серед китайських дослідників слід виділити праці по зазначеній проблематиці Ван Цзяна, який намагається прослідкувати основні складові японської зовнішньої політики в регіоні з метою визначення її найбільш слабких місць. Серед російських дослідників питаннями японської присутності у Центральній Азії займаються Я. Захар'єв [6], Е. Молодякова [9], А. Бердинцев [3], Є. Гавриліна [5] тощо. Щодо вітчизняних дослідників, то питання японської зовнішньої політики в Центральній Азії досліджувалися у праці В. Удовік [8] та, дотично, в працях В. Ленського та В. Кожухара.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи зовнішню політику Японії щодо цих країн в історичній ретроспективі, слід зазначити, що інтерес Японії до Центральної Азії існував давно. Першим японцем, який побував в регіоні, вважають японського дипломата Нісі Токудзіро. У 1880 р. він здійснив подорож по російському Туркестану, в результаті якої він у 1886 р. випустив книгу «Опис Центральної Азії».

В сучасній японській історіографії Центральна Азія розглядається як один з основних шляхів, по якому буддизм прийшов до Японії. Саме цей історико-культурний чинник ліг в основу перших японських зовнішньополітичних ініціатив в регіоні. За словами одного з розробників японської дипломатії у цьому напрямі Т. Хіросе, спочатку Токіо підкреслював «мікрокосмічний характер» регіону і його значення для людства, однак в міру фор-

мування основних рис Євразійської дипломатії, більший акцент був зроблений на історичні та культурні зв'язки з Японією, що стало мотивом розвитку «дипломатії Шовкового шляху» після 1997 р. [4].

Починаючи з кінця 1980-х рр., японські науковці брали участь у спільних археологічних експедиціях в регіоні. В подальшому зусилля по збереженню історичної та культурної спадщини Центральної Азії, виходячи з її значення для розвитку світової цивілізації, стали важливим завданням Японії як держави, яка прагне грати роль лідера у міжнародному культурному співробітництві. Таким чином, історико-культурна спільність стала елементом, який ліг в основу формування «м'якої сили» у відносинах з країнами регіону. Спираючись на цю спільність, Японія прагне розвивати найпривабливіші аспекти свого зовнішньополітичного іміджу.

На сьогоднішній день особливостями японської зовнішньої політики в Центральній Азії є:

- Порівняно недовга історія розвитку дипломатичних зв'язків з країнами регіону, які були встановлені на початку 1990-х рр. і не були затьмарені попереднім негативним досвідом.

- Ставка японського керівництва на пропаганду спільної азійської ідентичності, культурної та расової схожості, а також емоційної близькості з народами цих країн. В цьому контексті слід зазначити, що на відміну від Східної Азії, у масовій свідомості населення Центральної Азії репутація Японії не затьмарена негативним історичним досвідом військової агресії. Навпаки, в історичній пам'яті населення регіону зберігаються «теплі спогади, пов'язані з перемогою Японії над Росією в 1905 рр.». Крім того, мешканці Центральної Азії пам'ятають про десятки тисяч японських військовополонених, які знаходилися на території Казахстану, Узбекистану, Таджикистану після Другої світової війни, і які залишили після себе зведені будівлі: Центральний телеграф і Міністерство культури в Ташкенті; Академія наук в Алматі; Фархадська ГЕС в Таджикистані тощо [4].

– Здійснення японської зовнішньоекономічної політики в регіоні через систему двосторонніх зв'язків з країнами, що дозволяє значно активізувати економічне співробітництво в енергетичній, транспортній та телекомунікаційній сферах.

Тут слід зазначити, що в економічній співпраці з країнами Центральної Азії японське керівництво звертає увагу на їхнє географічне розташування з точки зору транспортного сполучення та розвитку торгівлі Японії з Євразійськими партнерами. Тут умовно можна виділити чотири основні напрями такого сполучення, які можуть бути реалізовані.

Першим з них є ТРАСЕКА: міжнародний транспортний коридор Європа-Кавказ-Азія (так званий відроджений «Шовковий шлях»), який бере свій початок в країнах Східної Європи (Болгарія, Молдова, Румунія, Україна), а також йде через Туреччину. Далі маршрут пролягає через Чорне море до портів Поті та Батумі в Грузії, охоплює транспортну мережу країн Південного Кавказу та Ісламської Республіки Іран, використовуючи наземне сполучення з цим регіоном з Туреччини. З Азербайджану, за допомогою каспійських поромних переправ (Баку – Туркменбаші, Баку – Актау), маршрут ТРАСЕКА виходить до залізничної мережі держав Центральної Азії, – Туркменістану, Узбекистану та Казахстану, і досягає кордонів з Китаєм і Афганістаном, тоді як з Іраном країни Центральної Азії мають як сухопутне, так і морське сполучення.

Другим напрямком є Транссибірська магістраль (залізниця з Європейської частини Росії через південний Урал та Сибір до Владивостоку) з виходом до неї країн регіону через територію Казахстану.

Третій напрямок, – це залізничне сполучення через Іран (до порту Бандер-Аббас), а далі, – морським шляхом через Індійський океан до Японії.

Четвертий напрямок полягає у авіаційному сполученні Японії з країнами Центральної Азії через повітряний простір Китаю [8, с. 58–61].

Однак, головний інтерес Японії у відносинах з цими країнами на сьогодні знаходиться в енергетичній сфері. Для Японії, яка залежить від імпорту ресурсів на 94% [4], диверсифікація джерел постачання енергоресурсів за рахунок країн Центральної Азії є одним з найбільш пріоритетних національних завдань. Важливим імпульсом у цьому сенсі стало прийняття у 1993 р. Міністерством зовнішньої торгівлі й промисловості Японії «Білої книги з енергетичної політики», яка заохочувала використання природного газу як альтернативу близькосхідній нафті для забезпечення енергетичної диверсифікації.

Розвиток відносин із центральноазіатськими державами також розглядався японським керівництвом як своєрідна дипломатична карта у відносинах із Росією. Крім цього, стабільність та демократичний розвиток цього регіону також були дуже важливим напрямком для Японії в контексті стабілізації Північної Азії в цілому.

Сучасну історію відносини Японії з країнами Центральної Азії дослідники розділяють на два етапи, а саме:

- етап двосторонніх відносин (1992–1997 рр.), який характеризується започаткуванням «Євразійської дипломатії» (1997–2004 рр.);

- етап співробітництва в рамках ініціативи «Японія плюс Центральна Азія» (розпочатої в 2004 р.) [5, с. 132].

Перший етап був відзначений активним політичним діалогом між Японією та середньоазіатськими республіками. У 1992 р. міністр закордонних справ Японії М. Ватанабе вперше відвідав країни регіону, здійснивши візит до Киргизстану та Казахстану. У квітні 1993 р. до Японії було запрошено президента Киргизстану А. Акаєва, який першим серед пострадянських лідерів відвідав Японію. Слідом за ним у квітні 1994 р. Японію відвідав президент Казахстану Н. Назарбаєв, а в травні цього ж року – президент Узбекистану І. Карімов [1, с. 8]. Уряд Японії також у 1993 р. домігся від Організації економічного співробітництва та розвитку включення п'яти республік центральноазіатського

регіону до списку країн, що розвиваються, що дозволило Японії розпочати надання їм офіційної фінансової допомоги. Першою країною, яка отримала японський кредит в сумі 39,73 млн дол. США в 1994 р. став Киргизстан [6].

У приватному секторі в цей період можна було спостерігати активність японських компаній, які бажали отримати права на буріння нафти, сподіваючись створити великі спільні проекти з місцевими та міжнародними нафтовими компаніями. Проте, амбітний план Японії створити трубопровід із Центральної Азії в Японію, зіткнувся з різноманітними політичними труднощами, а відсутність комерційного прогресу призвела до критики японської зовнішньої політики як з боку її основних тогочасних конкурентів КНР та Росії, так і в середині самої країни. Зокрема, тогочасне японське керівництво звинувачувалось у неспроможності розробити чітко визначену стратегію в регіоні [7, с. 41–42]. У відповідь на цю критику японський уряд прийняв нову зовнішньополітичну концепцію під назвою «Євразійська дипломатія», яку було вперше запропоновано членом японського парламенту К. Обутіта та остаточно закріплено в промові прем'єр-міністра Японії Р. Хасімото в 1997 р. Основною метою цієї концепції було проголошення японського дипломатичного курсу стосовно Росії, Китаю та регіону «Шовкового шляху», який охоплює колишні радянські республіки Центральної Азії та Кавказу [8].

Такий широкий географічний діапазон був винятковим випадком для японської зовнішньої політики після Другої світової війни. Разом з тим, він не підміняв традиційні основи політики Японії, так само, як і посилення японсько-американського союзу та співпрацю з регіональними структурами АСЕАН та АТЕС. Запропонувавши «Євразійську дипломатію», Р. Хасімото шукав можливості побудувати більш широкий багатосторонній підхід до Євразійського континенту, підтримуючи тісні двосторонні відносини з США. У відносинах із країнами Центральної Азії Р. Хасімото виділяв три напрями для співпраці:

– політичний діалог, спрямований на зміцнення довіри і взаємного розуміння;

– економічне співробітництво та співпрацю з освоєння природних ресурсів регіону;

– співпрацю з посилення миру через нерозповсюдження ядерної зброї, демократизацію та зміцнення стабільності [8].

«Євразійська дипломатія» також послужила важливим стимулом для подальшого розвитку політичного та економічного діалогу Японії з країнами регіону. У жовтні 1997 р. Японію вдруге відвідав президент Киргизстану А. Акаєв, у грудні 1999 р. – президент Казахстану Н. Назарбаєв, а в липні 2002 р. – президент Узбекистану І. Карімов. Великий інтерес до середньоазіатських республік проявили і японські економічні кола. У травні 1998 р. японська економічна місія Кейданрен, на чолі з головою цієї організації С. Тойода, відвідали Узбекистан і Казахстан у пошуках нових інвестиційних можливостей. У 1999 р. міністр закордонних справ Японії М. Такамура відвідав Узбекистан, а у 2002–2003 рр. у Таджикистані та Киргизстані було відкрито японські посольства [7, с. 43–44].

Серед чинників, які впливали на подальшу розбудову відносин Японії з країнами Центральної Азії, важливу роль відіграли чинники політичні. Так, створення у 2001 р. Шанхайської організації співробітництва, яка включала Китай, Росію, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан та Узбекистан, призвело до порушення балансу сил в регіоні на користь Китаю та Росії. Для Японії це означало значне зниження активності на євразійському просторі і загрожувало повною ізоляцією. Щоб зберегти свої позиції в регіоні, японські керманічі стали активно зміцнювати відносини з країнами Центральної Азії шляхом заснування форуму «Центральна Азія плюс Японія» [9, с. 281].

Ідею створення цього діалогу було запропоновано у 2004 р. міністром закордонних справ Японії Й. Каваґуті під час її візиту до Казахстану. Діалог «Центральна Азія плюс Японія» охопив Казахстан, Таджикистан, Узбекистан і Киргизстан, що ж стосу-

ється Туркменістану, то зберігаючи свою позицію позитивного нейтралітету, країна брала участь у діалозі як спостерігач [9]. У 2006 р. під час зустрічі в рамках діалогу «Центральна Азія плюс Японія», проведеної в Токіо, було затверджено «План дій» цього форуму, який складався з наступних п'яти напрямків, а саме: політичний діалог; внутрішньорегіональне співробітництво; сприяння бізнесу; інтелектуальний діалог; взаємообмін в культурно-гуманітарній сфері [10].

Стосовно політичного діалогу, то його було вирішено підтримувати подальшими зустрічами міністрів закордонних справ. Ці зустрічі в подальшому були проведені у 2004 р., 2006 р., 2010 р. та 2014 р.

При цьому, значущість Центральної Азії для Японії відображена не тільки в її політичних ініціативах, а й у розмірах фінансової допомоги, яка надається країнам регіону. У період з 1994 р. до 2014 р. Японією було надано 532,544 млрд ієн країнам Центральної Азії в якості офіційної допомоги розвитку, що складається з державних кредитів, грантової та технічної допомоги. Перше місце серед країн, які отримали цю допомогу, займав Узбекистан, на який приходилося майже 60% цієї допомоги, а саме: 316,959 млрд ієн [11]. В цьому контексті слід зазначити, що зацікавленість Японії в Узбекистані враховує його багаті природні ресурси та найбільше населення серед країн регіону. Друге місце за розміром фінансової допомоги посідає Казахстан (майже 22%), третє, – Киргизстан (майже 12%) [12, р. 141].

Іншим показником успіху японської дипломатії в регіоні є її інвестиційна політика. У Казахстані японські інвестиції за період з 2004 по 2015 рр. склали 4,5 млрд дол. США і є найбільшими в регіоні. У 2015 р. товарообіг між двома країнами склав 1,4 млрд дол. США [17]. Також зареєстровано 50 спільних підприємств, здійснено 6 спільних проектів на суму понад 700 млн дол. США. На стадії активного просування ще 10 проектів на ту ж суму. Знаковою подією стало відкриття в Кустанаї заводу зі складання автомобілів «Тойота» [11].

Обсяг японських інвестицій в економіку Узбекистану не перевищує 2,5 млрд дол. США і є другим за розміром у Центральній Азії. Японія інвестує проекти у сфері залізничного транспорту, нафти і газу, енергетики, гірничої справи, автомобілебудування, телекомунікацій, електроніки, текстильної промисловості. У країні відкриті представництва великих японських корпорацій, таких як «Міцубісі», «Міцубісі», «Марубені», здійснюють діяльність 11 підприємств за участі японських інвестицій [12, р. 143].

У Туркменістані увагу Японії привертає енергетичний сектор. Для розвитку вуглеводневої промисловості Японії необхідні проекти, які стосуються переробки газу на компоненти для добрив та виробництва хімічних речовин. Деякі приклади таких проектів: фінансування заводу з виробництва амонію й сечовини – 450 млн дол. США, а також заводу з виробництва сірчаної кислоти, – 200 млн дол. США [12, р. 145], обидва реалізуються за рахунок позики Японського банку міжнародного співробітництва.

У Киргизстані та Таджикистані через політичну нестабільність потенціал економічних відносин з Японією ще невикористаний [9, с. 291–292].

Характеризуючи японські інвестиції в економіки країн Центральної Азії загалом, слід зазначити, що найбільший обсяг японських інвестицій залучено у сферу торгівлі й ремонту автомобілів (63%) та переробну промисловість (35%) [12, р. 132].

Характеризуючи відносини Японії з країнами Центральної Азії, слід також зазначити, що ці відносини є прикладом здійснення Японією стратегії «м'якої сили», яка полягає у використанні комплексу невійськових методів для забезпечення своїх інтересів. Так, увага Токіо до соціально-економічних і гуманітарних проблем, готовність задіяти свої потужні фінансові можливості для їх вирішення, а також невтручання у внутрішню політику, безумовно, імпонує державам регіону. Вище згадувана нами ідея створення багатосторонньої структури взаємодії «Японія плюс Центральна Азія» була спрямована на те, що б якісно змінити статус Японії в Центральній Азії, зробити її повноправним учас-

ником обговорення регіональних проблем, а також шляхів подальшого розвитку регіону [11].

Специфіка японської політики «м'якої сили» полягає у поєднанні багатств традиційної і сучасної культури з японськими моделями ведення бізнесу, впровадження інновацій тощо [11].

При цьому, просуваючи ідеї демократії в Центральній Азії, Японія виступає носієм західних цінностей зі східною специфікою, що набагато більш імпонує місцевим режимам, ніж жорсткий підхід Європи та США. Крім моделі економічного розвитку, привабливість Японії полягає в її статусі лідера у сфері інноваційного розвитку [1, с. 34].

Важливим інструментом імплементації гуманітарної допомоги і створення сприятливого іміджу Японії є також культурна і публічна дипломатія. У Японії ці два поняття тісно переплетені, в матеріалах Міністерства Закордонних Справ (МЗС) вони позначені як публічно-культурна дипломатія («кохо бунка гайко»). Основні напрямки культурної дипломатії включають поширення інформації про Японію, ознайомлення з традиційною і сучасною культурою, заходи з популяризації японської мови, організацію людських обмінів, а також співпрацю з міжнародними організаціями в галузі культури. Особливу увагу японський уряд приділяє освітнім програмам, спрямованим як на молодь, так і на фахівців. Одночасно розвиваються міжуніверситетські зв'язки.

Наприклад, всі японські університети, а особливо, Хосей, Васеда, Цукуба та інші., реалізують програми студентських обмінів з провідними навчальними закладами регіону [8, с. 60]. Схоже, що і запуск Інтелектуального діалогу в рамках ініціативи «Центральна Азія плюс Японія» можна розглядати як один із проявів політики м'якої сили. За допомогою цього діалогу Японія залучає до роботи експертів, тобто осіб, які мають вплив на формування громадської думки [11].

Таким чином, поєднуючи роботу з молоддю та діалог з представниками еліти, Токіо зміцнює свій вплив в регіоні. Важливим елементом цієї роботи є заходи з популяризації японської мови.

Здійснення політики м'якої сили, в основному, відбувається через посольства, спільні центри розвитку людських ресурсів, засновані угодами між урядами центральноазіатських країн і Японським агентством міжнародного співробітництва (ЯАМС), які відомі як Японські центри.

Перші посольства Японії в Центральній Азії відкрилися в Казахстані та Узбекистані в січні 1993 р., Таджикистані – в січні 2002 р., в Киргизстані – у січні 2003 р., у Туркменістані – в січні 2005 р. Посольства беруть участь в інформаційно-просвітницькій роботі, а також у реалізації навчальних і культурних програм Японського фонду. [12, р. 130] Доступ до інтелектуальних ресурсів і інфраструктури став пріоритетним інструментом японської дипломатії, за допомогою якого забезпечується здатність поступово посилювати свій регіональний вплив.

Висновки. Характеризуючи сучасну зовнішню політику Японії по відношенню до країн Центральної Азії, слід зазначити, що, загалом, вона оцінюється як позитивна. Ключовими елементами цієї політики можна назвати: використання політики «м'якої сили», сутність якої, зокрема, полягає у науково-історичній співпраці та в реалізації культурно-освітніх програм, в інвестиційній привабливості енергетичного сектору, телекомунікацій та інфраструктури загалом. Все це, в цілому, сприяє подальшому розвитку відносин між Японією та країнами Центральної Азії.

Однак, поряд з вищезазначеними позитивними моментами, слід відзначити і ряд негативних чинників, до яких відносимо, перш за все, конкуренцію з Китаєм та Росією за вплив на регіон; значну географічну віддаленість Японії та відсутність прямого логістичного сполучення, що заважає Японії реалізовувати з країнами регіону спільні енергетичні проекти; пропаговані Японією ліберально-демократичні цінності, які часто суперечать ідейно-політичним доктринам правлячих авторитарних режимів центральноазіатських країн.

Використані джерела та література

1. Алимов Р.М. Центральная Азия: общность интересов / Р. М. Алимов: монография. Ташкент: «Шарк». 2005. 464 с.
2. Алшанов Рахман. Экономика Центральной Азии: перспективы взаимодействия. *Казахстанская Правда*, 14 ноября 2009.
3. Бедринцев А., Мирзахаджаев Ш. Центральная Азия: основные направления усиления интеграционных процессов. Москва. *Мировая экономика и международные отношения*. 1997. №12. С.129-133.
4. Ван Цзян. Причины и эволюция политики Японии в Центральной Азии. URL: <http://www.faobserver.com/Ne.Faobserver>.
5. Гаврилина Е.А. Приоритеты внешней политики Японии в странах Центральной Азии на современном этапе. *Армия и общество*. 2012. № 2. С. 123-135.
6. Захарьев Я.О. Япония в Центральной Азии в начале XXI века: изучение проблемы экономического влияния китайскими специалистами. *Экономика Центральной Азии*. 2017. Том 1. № 1. С. 11-18.
7. Ртвеладзе Э.В.: Великий шелковый путь. *Энциклопедический справочник: Древность и раннее средневековье*: Ташкент: «Узбекистан миллий энциклопедияси» 1999. 280 с.
8. Удовік Віолетта Зовнішня політика Японії на пострадянському просторі (1991-2016). *Схід*. № 5 (145). С. 56-62.
9. Япония в Азии: параметры сотрудничества / Рук. проекта Э. В. Молодякова. Москва: АИРО-XXI. 2013. С. 276-294.
10. Инициативы Японии в Центральной Азии. *Время Востока*. URL: <http://www.easttime.ru/analytic/1/9/248.html>; Алимов Р.М. Центральная Азия: общность интересов / Р. М. Алимов: монография. Ташкент: «Шарк». 2005. 464 с.
11. Japan's Energy Supply Situation and Basic Policy URL: http://www.fepc.or.jp/english/energy_electricity/supply_situation/.
12. Len C. Japan's Central Asian Diplomacy: motivations, implications and prospects for the region / Christopher Len. *CEFQuarterly*. 2005. № 3. С. 127-149.